

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Ekim/October)

Giritli Ahmed Efendi ve Huzur Dersi Risâlesi'nin Tahlili Neşri

Cretan Ahmad Hodja and the Analysis and Publications of His Presence Lesson Work

Süleyman GÜR

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Tefsir Anabilim Dalı

Assistant Professor, Trabzon University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences,
Department of Tafsir
Trabzon, Turkey

suleymangur@trabzon.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7515-136X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 22/06/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 14/08/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2020

Atıf / Citation: Gür, Süleyman. “Giritli Ahmed Efendi ve Huzur Dersi Risâlesi'nin Tahlili Neşri”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ekim/October 2020), 604-630.

<https://doi.org/10.31121/tader.756125>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

Huzur dersleri, hicri 1172 senesinden 1342 senesine kadar her yıl ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir dersleridir. Dersler, dönemin önde gelen âlimleri arasından seçilen mukarrir ve muhatapların katılımı ile yapılırdı. Mukarrir, önceden hazırlandığı dersi takrir eder, ardından muhatapların ve bazen padişahın yönelttiği sorularla konular müzakere edilirdi. Bu sayede üst düzey ilmi bir mübâhese cereyan ederdi. Derslerin resmiyet kazandığı 1172’de bu derslere muhatap seviyesinde katılıp, sonraki yıllarda mukarrirliğe yükselen Giritli Ahmed Efendi’nin de bu ilmî atmosferin oluşmasında önemli bir payı vardır. Zira uzun yıllar saray hocası olarak görev yapan ve saray erkanı ile yakın ilişkileri olan Ahmed Efendi’nin, huzur derslerine dair bilgilerin oldukça sınırlı olduğu bir dönemde derslere hem muhatap hem de mukarrir sıfatı ile katılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca huzur derslerine dair günümüze ulaşan ilk risâlenin müellifidir. Bu eseri mukarrir olarak bizzat kendisi kaleme almış ve Sultan III. Mustafa’ya takdim etmiştir. 13 varaklık bu Türkçe risâle, 1177 Ramazanında Tâhâ sûresinin ilgili ayetlerini tefsir ederken Sultan’ın yöneltmiş olduğu üç soruya cevap olmak üzere yazılmıştır. Zikredilen bu hususlar Giritli Ahmed Efendi’yi ve onun risâlesini oldukça önemli hale getirmektedir. Bu yüzden makalede onun hayatı, eserleri, katıldığı huzur dersleri ve risâlesi ele alınacak, ayrıca elimizdeki en eski tarihli *Huzur Dersi Risâlesi*’nin transkripsiyonlu metnine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Osmanlı, Huzur Dersleri, Giritli Ahmed Efendi, Huzur Dersi Risâlesi.

Abstract

Presence lessons were commentary lessons conducted in the presence of the Sultan in the month of Ramadan annually from 1172 to 1342. The lectures were held with the participation of a mukarrir and interlocutors selected from the leading scholars of the period. The mukarrir represented the lesson, which was prepared beforehand, and then the subjects would be discussed with the questions addressed by the interlocutors and sometimes the Sultan. This way, a high level of scientific consultation took place. In 1172, the first year in which the lessons became formal, Cretan Ahmad Hodja, who attended these lessons at the addressed level and became a veteran in the following years, had an important share in the formation of this scientific atmosphere. Because, it was seen that Ahmad Hodja, who had been working as a palace teacher for many years and who had close relations with the palace man, attended the classes both as an interlocutor and as a mukarrir in a period when the information about the presence lessons was very limited. He was also the author of the first treatise of presence lessons which we still have today. He wrote this work himself as an author and presented it to Sultan Mustafa III. This 13-leaf Turkish pamphlet was written in Ramadan of 1177 as an answer the three questions asked by the Sultan while interpreting the related verses of sûrah Tâhâ. These aforementioned matters make Cretan Ahmad Hodja and his story very important. Therefore, the article will focus on his life, his works, the presence lessons he attended and his treatise, as well as the transcribed text of the oldest Presence Lesson Work.

Keywords: Tafsir, Ottoman, Huzur Lessons, Cretan Ahmad Hodja, Presence Lesson Work.

Giriş

Huzur dersleri, her sene ramazan ayı içerisinde Osmanlı sarayında padişahının huzurunda seçkin ulemanın katılımıyla Kadı Beydâvî tefsiri merkeze alınarak münâzaralı bir tarzda yapılan tefsir dersleri için kullanılan bir tabirdir.¹ Bu dersler, padişahın huzurunda icra edildikleri için huzur-ı hümâyûn dersleri diye anılmışlardır.² 1136/1724 senesinden itibaren zaman zaman yapılan dersler Sultan III. Mustafa’nın (ö. 1187/1774) irade ve fermanıyla 1172/1759 senesinde resmiyet kazanmış ve 1342/1924 senesine kadar 169 yıl devam etmiştir.³ Huzur dersini takrir eden alime mukarrir,

¹ Ebül’ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 1/13.

² Tayyazâde Atâ, *Osmanlı Saray tarihi/Tarih-i Enderun*, nşr. Mehmet Arslan (İstanbul: Kitabevi, 2010), 1/ 314; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 4. Baskı, 1993), 1/860.

³ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/62-88; Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi=Son Hatıralar* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2003), 431; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1965), 216-219; Mehmet İpşirli, “Huzur Dersleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989),

müzakereci konumundaki alimlere ise önceleri talip sonraları muhatap denilmiştir. Başlangıçta bir mukarrir beş muhatap olmak üzere altı kişi tarafından takdim edilen derslerin muhatap sayılarında zamanla değişiklikler olmuş ve bu sayı on altıya kadar yükselmiştir. Meclis sayıları, ders günleri, ders saatleri, ders süreleri ve ders mekânlarında da değişiklikler olmuştur.⁴

Mukarrir ve muhatapların seçimi şeyhülislâm tarafından yapılır, padişah tarafından onanırdı. Tefsir edilecek ayetler tespit edilir ve yaklaşık iki ay önce mukarrir ve muhataplara tebliğ edilir. Her dersin mukarrir ve muhatapı farklı olurdu. Ders takrir edildikten sonra kıdemli muhataptan başlamak üzere sırasıyla mukarrire sorular yöneltilir ve müzakereler yapılırdı.⁵ Mukarrir ve muhataplar, meclis toplanmadan önce kendi aralarında ders hakkında fikir alışverişinde bulunamazlardı. Dersin takririnden önce mahremiyet, ders esnasında ise aleniyet esastı. Hilâfına hareket noksanlık kabul edilirdi.⁶ Ders esnasında ise tam bir ilmi serbestlik vardı.⁷ Mukarrir, ayetin tefsirini yaptıktan sonra kendisine tevcih edilen suallere ve itirazlara cevaplar verir, böylece ilmi bir mübâhese cereyan ederdi. Bu usulden dolayı ayetlerin tefsiri oldukça yavaş ilerlerdi.⁸

Sarayda huzur derslerinin dışında bir de mûtad tefsir dersleri yapılırdı. Saray hocaları tarafından takdim edilen bu daimi dersler huzur derslerinden farklı olarak senenin değişik zamanlarında padişahın istediği herhangi bir mekânda icra edilebilirdi. Bu derslerde mübâhese ve münâzara yoktu. Mukarrir dersi takrir eder, diğerleri ise dinlerdi. Padişahın da dinleyici olarak katıldığı bu dersler huzur derslerinin resmiyet kazanmasından sonra da devam etmiştir. Sultan III. Mustafa devrinde bile gerek ramazanda gerekse diğer aylarda padişahın arzu ettiği günler, hattâ bazen seher vakitlerinde münâvebe yolu ile sarayda vazifeli büyük hocalar tarafından tefsir dersleri verilmiş ve bu dersleri padişah da dinlemiştir. Nitekim 1171, 1172, 1173 ve 1174 senelerinde belli tarihlerde ve belli mekânlarda çok sayıda mûtad tefsir dersi yapıldığı kayıtlara geçmiştir.⁹

Huzur dersleri ile ilgili malumatlar ilk yıllardan itibaren sır kâtiplerinin tuttuğu notlardan ve derse katılanlara padişah tarafından 'atıyye ve in'amların verildiğine dair ceyb-i hümâyûn defterle-

18/441-444; Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18(2011), 521.

⁴ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/84 vd.; İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 526.

⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/862.

⁶ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/93.

⁷ Hattâ III. Selim devrinde, mukarrir ve muhatapların her birine hiçbir şeyden çekinmeyerek ve her türlü tesirden uzak kalarak düşüncelerini serbestçe ifade edebilme serbestliği dersten evvel padişah tarafından kesin olarak bildirilmiştir. Bk. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/25.

⁸ İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444.

⁹ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/14-26, 63.

rinde bulunan kayıtlardan öğrenilebilmektedir. Ancak bahsi geçen kaynaklarda ilk yıllarla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Zira ceyb-i hümayûn defterlerinde sadece 1172 ve 1173 yıllarında yapılan meclislerin bir kısmına katılanların isimleri sarahaten zikredilmiş iken 1190'lı yıllara kadarki katılımcılarla ilgili bilgi verilmemiş, sadece alınan hediyelerden, hediyelerin türlerinden, miktarlarından ve benzeri hususlardan bahsedilmiştir. Sonraki yıllara dair gerek katılımcılar gerekse diğer konularla ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir.¹⁰

Huzur derslerinde hangi sene hangi ayetlerin tefsir edildiğine dair de bazı kayıtlar mevcuttur. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre 18 Ramazan 1172'deki ilk derste Beydâvî Tefsiri'nden Nisâ sûresinin 135. ayeti (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ) takrir edilmiştir.¹¹ 1180 senesinde Bakara sûresinin başından bazı ayetler tefsir edilmişken, 1190-1192 seneleri arasında İsrâ sûresi, 1193-1198 seneleri arasında Fetih sûresi, 1199'da Saf sûresi tefsir edilmiştir. 1200 senesinde mushaf tertibine geçilmiş¹² ve o yıl Fâtiha sûresi tefsir edilmiştir. Takip eden yıllarda bu usûl devam ettirilmiş ve son derste, Nahl sûresinin 26. ayetine kadar gelinmiştir.¹³ Kaynaklarda 1176 senesinde Seyyid Abdülmümin Dağıştânî'nin takrir ettiği bir derste Tatar Efendi namıyla anılan bir zatın sert itirazlarına yer verilmektedir. Konuyu araştıran Mardin'in denk geldiği bir kayıttan aktardığına göre o derste "Kâle hiye 'asây etevkkeu 'aleyha" ilâ ahir¹⁴ ayeti tefsir edilmekteydi. Tartışma, ayetteki "mütekellim ya" sı üzerine çıkmıştı.¹⁵ Bu bilgidен anlaşıldığına göre 1176/1763 yılının bir meclisinde Tâhâ sûresinin 18. ayeti tefsir edilmekte idi. Girîdî'nin elimize ulaşan risâlesinin bir nüshasının baş tarafına müstensihlin düştüğü "Bin yüz yetmiş yedi senesinin ramazanu'l-mübârekinde huzûr-i fâizi'n-nûr şehen-şâhîde Tâhâ sûre-i şerîfesi takriri nöbetinde..." şeklindeki not 1177/1764 senesinde Tâhâ sûresinin tefsirine devam edildiğini göstermektedir.¹⁶ Ancak o yıllarda Tâhâ sûresinin tam olarak hangi ayetlerinin tefsir edildiği, tamamının tefsir edilip edilmediği şimdilik net değildir.

Huzur derslerinin takrir ve müzâkere metinleri ile derslerin muhtevasına dair günümüze ulaşan kayıtlar genel olarak azdır. Sistemli bir şekilde kayda geçirme işlemi de yoktur. Ancak mu-karrir ve muhatapların kişisel çabaları ile bazı kayıtların tutulduğu, metinlerin yazıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan günümüze ulaşan en eski tarihlisi de çalışmamızın esasını teşkil eden Girîdî'nin

¹⁰ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/19 vd.

¹¹ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/68.

¹² 1200 senesinde 1 Ramazan Pazartesi günü Kütüphane hocası İsmail Efendi'nin takrir ettiği birinci meclisteki derste bu yılın asrın başına denk gelmesi münasebeti ile Kuran tertibine göre derslerin takip edilmesi esası benimsenmiştir. Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/21; 2-3/6.

¹³ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/72-82.

¹⁴ قَالَ هِيَ عَصَائِيَّ اتَّوَكَّلُوا عَلَيْهَا وَأَهْشُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَرْبُ أُخْرَى "Dedi ki: "O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarımın yaprak silkelirim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var." (Tâhâ 20/18).

¹⁵ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/105.

¹⁶ el-Hâc Ahmed el-Girîdî, *el-Es'île ve'l-Ecvibe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Bölümü nr. 560 vr. 201a.

1177/1764 yılına ait olan *Huzur Dersi Risâlesi*'dir. Tarih itibari ile ona en yakın olan metin 1200/1786 senesi Ramazanında, Fâtiha sûresinin tefsir edildiği huzur derslerinin bir özeti mahiyetindeki risâle-
dir.¹⁷ Erken döneme ait diğer örneklerle ise ancak 1238/1823 yılında II. Mahmud'un (ö. 1255/1839)
saltanatı döneminde rastlanmaktadır.¹⁸ Sonraki dönemlerde ise daha düzenli kayıtlar tutulmuştur.
Bunların bir kısmı yazma olarak günümüze ulaşmış, bir kısmı kitaplaştırılmıştır.¹⁹ İlk dönemlere ait
notların bir kısmının zayi olduğu, bir kısmının ise henüz tespit edilemediği düşünülebilir. Nitekim
1177/1764 ve 1200/1786 senesine ait olan en eski tarihli iki risâlenin varlığı ancak yakın zamanlar-
daki kataloglama çalışmaları neticesinde öğrenilebilmiştir.

Görüldüğü gibi 1172/1759 ve 1190/1776 seneleri arasında huzur derslerine katılanlarla ilgili
bilgiler oldukça sınırlıdır. 1190/1776 öncesinde tefsir edilen ayetlerin hangileri olduğu konusunda
da çok az bilgi vardır. Derslerin muhtevasına dair kayda değer malumat da yoktur. 1238/1823 ön-
cesine ait sadece iki eser tespit edilebilmiştir. En eskisi de Girîdî'ye aittir. Girîdî bu eseri mukarrir
olarak bizzat kendisi kaleme almış ve padişaha takdim etmiştir. Bütün bu hususlar ilk yıllardaki
derslere hem muhatap hem de mukarrir seviyesinde katılan Giritli Ahmed Efendi'yi ve onun risâle-
sini oldukça önemli hale getirmektedir. Bundan dolayı bu dönemi bir nebze daha aydınlatmak adına
Girîdî'nin hayatı, eserleri, katıldığı huzur dersleri ve risalesi ele alınacak, son olarak da elimizdeki en
eski tarihli *Huzur Dersi Risâlesi*'nin transkripsiyonu yapılacaktır.

Huzur dersleri ile ilgili çeşitli kitaplarda bazı bilgiler mevcuttur. Ancak bu alandaki en siste-
matik ve kapsamlı çalışma, Ebül'ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* adlı üç ciltlik muhteşem eseridir. Bu
esere ilaveten başka bazı kaynaklarda ve çeşitli ilmi çalışmalarda da konu ele alınmıştır. Ayrıca huzur
dersleri ile ilgili günümüzde çeşitli akademik çalışmalar da yapılmıştır.²⁰ Biz de yeri geldikçe bu ça-
lışmalara müracaat ettik. Söz konusu çalışmalarda derslerin tarihi seyri, unsurları, işlenişi ve benezeri

¹⁷ Mehmet Akif Alpaydın, "Hulâsâtü'l-Mukarrirîn: Huzur Dersi'nde Fâtiha Tefsirinden Süzülenler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2018), 195.

¹⁸ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/1106; Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", 531.

¹⁹ Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1/865.

²⁰ Huzur dersleri ile ilgili bazı çalışmalar için bk. Salih Çavuşoğlu, *Osmanlı imparatorluğunda Padişah Huzurunda Yapılan Tefsir Dersleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); İpşirli, "Huzur Dersleri", 18/441-444; Mustafa Ünver, "Sarayda Abdülhamid Han Huzurunda Bir Tefsir Dersi ve Neşri", *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması: İstanbul Tecrübesi* (2010), 333-353; Ömer Kara, "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18(2011), 519-539; Ömer Kara, "İslâm Gele-
neğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kül-
türü ve Tefsir Çalışmaları 2* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2013), 299-369; Aydın Temizer, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri I", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 65-92; Alparslan Kartal, "Huzur Derslerine Katılan Karşı Âlimler", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 224-243; Ersin Çelik, "Huzur Dersleri Mukarrirlerinden Tosyalı İsmail Zühtü Efendi'nin Tefsir Metninin İncelenmesi", *Hürit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 301-314; Recep Arpa, "Huzur Derslerinde Kâdî Beydâvî Tefsiri mi Takip Edildi?", *Osmanlıda Tefsir Dersi Gelenekleri*, ed. Ömer Kara vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 2018), 91-156.

konularda yeterince bilgi vardır. Bu yüzden biz tekrara düşmemek adına detaylara girmiyor ve bu kısa girişle yetiniyoruz.

1. Giritli Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda geçen bilgiler sınırlıdır. Mehmet Süreyya'nın kaydettiğine göre, aslen Giritli olup müderris idi. Gittikçe yükselerek Mekke-i Mükerrreme mollası oldu. Daha sonra azledildi. 15 Rebiulevvel 1190/1776 senesinde vefat etti. İstanbul'da Karacaahmet mezarlığına defnedildi.²¹ Mardin'in belirttiğine göre, 1172/1823 senesinde Mûsıla-i Süleymâniye rütbesi ile huzur derslerine muhatap olarak katıldı. Bu sırada Kemankeş Karamustafapaşa Medresesi müderrisi idi.²²

Kütüphane katalog kayıtlarında yaptığımız araştırmalarda Giritli Ahmed Efendi adına kayıtlı bazı eserler tespit edilmiştir. Bu eserlerin tamamının temin edilip incelenmesi neticesinde söz konusu eserlerin on ikinci asırda yaşamış Girit kökenli dört farklı Ahmed Efendi'ye nispet edildikleri görülmüştür. Bunun üzerine hangi eserin hangi Ahmed Efendi'ye ait olduğunun tespitine çalışılmıştır. Bunlardan Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olan ve her eserinde “Resmî” nisbesini kullanan Ahmed Resmî Efendi'nin hayatı ve eserleri iyi bilindiği için diğerleri ile karışma ihtimali olmamıştır.²³

Diğer üçünün adı yazma eser nüshalarında Ahmed el-Meâbî b. Mehmed el-Girîdî,²⁴ Ahmed b. Hüseyin b. Mustafa el-Girîdî,²⁵ el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî şeklinde kaydedilmiştir. Bu üç müellife nispet edilen eserlerin tamamının incelenmesi neticesinde huzur derslerine

²¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yabud Tezkire-i Meşâbir-i Osmaniyye* (I-IV/ı), haz. Aktan Ali vd. (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1995), 1/259; Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/947.

²² Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/24.

²³ Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Resmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Mayıs 2020).

²⁴ Ahmed el-Meâbî b. Mehmed el-Girîdî, Süleymaniye Kütüphanesi Giresun Yazmaları nr. 3629'da, 55b-67b varakları arasında bulunan *Terceme-i Ezharî'l-Akdesiye* isimli bir eserin müellifidir. Katalog kaydında *Sicill-i Osmânî* kaynak gösterilerek vefat tarihi 1190/1775 şeklinde gösterilmiştir. Bu tarih doğru olsaydı huzur derslerine katılan Ahmed Efendi olması gerekirdi. Ancak verilen tarih hatalıdır. Zira müellif risâlesinin hâtimesinde bu eserin şeyhi Muhammed b. Ahmed el-Mevsilî'nin *el-Ezharî'l-Akdesiye* adlı eserinin bir bölümünün çevirisi olduğunu ve şeyhinin bu eseri 1202 senesinde telif ettiğini, kendisinin de ilgili kısmı 1205 senesinde Arapça'dan Türkçe'ye tercüme ettiğini kaydeder. Kendi adını da “Ahmed el-Meâbî ibn Muhammed ibn el-Hâc Ya'kub el-Girîdî” şeklinde kaydeder. Bu durumda bu zat 1190'dan sonra vefat eden başka bir Girîdî'dir. Bk. Ahmed el-Meâbî b. Mehmed el-Girîdî, *Terceme-i Ezharî'l-Akdesiye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmaları, 3629), 67b.

²⁵ Ahmed b. Hüseyin b. Mustafa el-Girîdî'nin Süleymaniye Kütüphanesi Reisülkütub 134 numarada 10 varaklık *el-Hadîsü'l-Erba'ün* isimli bir risâlesi bulunmaktadır. Risâlenin hâtimesindeki “min yedi müellifihî'l-fakîr” ifadesi bu nüshanın müellif hattı olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile müellifin mukaddimede zikrettiği bu ismin hatalı olması düşünülemez. Yani diğer eserlerin sahibi olan Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî ile karışmış olamaz. Huzur derslerine katılan Girîdî olduğuna dair bir işaret de yoktur. Katalogda eserin telif tarihi 1156 olarak verilmiştir. Muhtemelen zahriyedeki 1154 tarihli mühürden hareketle sehven bu şekilde kaydedilmiştir. Eserin telif tarihini müellif (تم في السابع الثاني وهو العاشر من الثالث الثاني من الربع الثالث من الثالث الثاني من العاشر السادس) ile “bilmececi tarih usulü” ile

katılan Ahmed Efendi'nin ilgili nüshalarda el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî diye kayıtlı olan zat olduğu sonucuna varılmış ve hangi eserin hangi müellife ait olduğu belirlenmiştir.

Ahmed Efendi'in eserlerindeki çeşitli kayıtlardan hareketle hayatı, ilmî kişiliği ve vazifelerine dair bazı ilave bilgilere ulaşılabilmektedir. *er-Risâletü'l-Kavsîyye* isimli eserinin mukaddimesinde bu eseri Sultan Mahmud'un (1143/1730- 1168/1754) isteği ile ona takdim etmek üzere yazdığını zikretmiştir. Eserin hâtimesinde adını el-Hâc Ahmed b. Hüseyin el-müdürris el-Girîdî diye, telif tarihini de 1165 olarak vermiştir.²⁶ *Tasavvufü'l-Arabî* adlı eserini Sultan III. Mustafa'ya (1171/1757- 1187/1774) takdim etmek üzere yazmıştır. Müellif adı mukaddimede el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî şeklinde geçmektedir.²⁷ *Nasîbat-i Âdâb-i Düstûri'l-Amel* isimli 1185 senesinde telif ettiği eserin ferâğ kaydında “El-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî el-kâzî bi Mısri'l-mahrûse fi's-sâbik ve'r-râcî bi ehadi'l-hameyni's-şerîfeyni fi'l-lâhik” ifadeleri yer almaktadır.²⁸ *Risâle fî İlmi'l-Kelâm* isimli eserinin mukaddimesinde adını el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî şeklinde zikretmekte ve halen görevde olduğunu bildirdiği “Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi”den²⁹ övgü ile bahsetmektedir. Bu durumda bu eseri 1170'li yıllarda telif etmiş olmalıdır.³⁰ 1172'de kaleme aldığı *er-Risâletü'l-Vâfiye fi'z-Ziyâreti'l-Âliye* isimli eserin mukaddimesinde kendisinin Sarây-ı Hümâyûn-ı Galata hocalarından Girîdî Hacı Ahmed Efendi olduğunu zikretmektedir.³¹ Muhtemelen 1172'de Kemankeş Karamustafapaşa müdürrisliğinden aynı yıl saray hocalığına terfi etmiştir. Ya da aynı anda iki görevi de birlikte yürütmüştür. 1177'de yazdığı *Huzur Dersi Risâlesi*'nin hâtimesine “el-Hâc Ahmed el-Girîdî el-kâzî bi Halebi's-Şehbâ sâbikan” kaydını düşmüştür.³² *er-Risâletü'l-Vâfiye'nin* 1179'da istinsah edilen nüshasının ferâğ kaydında “Girîdî el-Hâc Ahmed Efendi havâce-i Sarây-ı Hümâyûn-ı şehriyârî el-ma'zûl min Halebi's-Şehbâ” ibaresi geçmektedir.³³

(من العشر السادس من السادس من النصف الثاني من هجرة من اول السبع المثاني) şeklinde hâtimeye kaydettiğinden çözülmesi uzmanlık gerektirmektedir. Bilmeceli tarih usulü ile ilgili bir çalışma için bk. Arif Yıldırım, “Kesirlerle Bilmeceli Tarih Usulü Ve Çözümü”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4(2016), 75-95.

²⁶ Hacı Ahmed b. Hüseyin el-Girîdî, *er-Risâletü'l-Kavsîyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4427), 3a, 37b.

²⁷ Hacı Ahmed b. Hüseyin el-Girîdî, *Tasavvufü'l-Arabî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Kazım, 17), 2b.

²⁸ Hacı Ahmed b. Hüseyin el-Girîdî, *Nasîbat-i Âdâb-i Düstûri'l-Amel* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye, 610), 32b.

²⁹ Dürrîzâde Mustafa Efendi (ö. 1188/1775) ilk olarak 1756'da şeyhülislâmlığa getirildi. 1757'de azledildi. 1762-1767 arasında ikinci kez şeyhülislâm oldu. 1774 senesinde kısa süreliğine tekrar bu makama getirildiyse de yaşlılığı gerekçe gösterilerek azledildi ve bir müddet sonra vefat etti. Mehmet İpşirli, “Dürrîzâde Mustafa Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 7 Mayıs 2020).

³⁰ Hacı Ahmed b. Hüseyin el-Girîdî, *Risâle fî İlmi'l-Kelâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi, 212), 1b-32b.

³¹ Hacı Ahmed Efendi el-Girîdî, *er-Risâletü'l-Vâfiye fi'z-Ziyâreti'l-Âliye* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye, 442), 13b.

³² Hacı Ahmed el-Girîdî, *Huzur Dersi Risâlesi* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe Yazmaları Emanet Hazinesi, 888), 13a.

³³ Girîdî, *er-Risâletü'l-Vâfiye*, 36b.

Müellifin eserlerinin mukaddime ve hâtimelerindeki bu kayıtlardan anlaşıldığına göre saray erkanı ile çok yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Sultan I. Mahmut, Sultan III. Mustafa ve Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi başta olmak üzere döneminin ileri gelenleri ile dostluk kurmuştur. Babasının adı Hüseyin, dedesinin adı Ahmed'dir. Eserlerini 1165-1187 seneleri arasında yazmıştır. 1172'de Galata Sarayı hocalığı, 1177 senesinden önce Halep kadılığı, 1185'ten önce Mısır kadılığı, 1185'te Mekke kadılığı yapmıştır. Ayrıca Halep kadılığından ma'zûlen ayrıldığı, 1179'da Sarây-ı Hümâyûn hocalığının devam ettiği anlaşılmaktadır. Müellifin burada temas ettiğimiz eserlerinin mukaddimelerinde Farsça terkiplerin yoğunluğu dikkat çekmekte ve ağır bir dil kullandığı görülmektedir. Muhtevaları farklı olmakla birlikte eserlerdeki ifade kalıpları da bütün bu eserlerin aynı kalem-den çıktığına işaret etmektedir. Yine eserlerinden hareketle çok iyi bir eğitim aldığı, Arapça, Farsça ve zamanının konuşma diline hakim, İslâmî ilimlere vâkıf çok yönlü bir alim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1.2. Eserleri

Girîdî'nin eserlerinin tamamına yakını devlet erkanına takdim edildiğinden, kendisi de saray eşrafından olduğundan olsa gerek, müellifin tespit edilen eserlerinin bütün nüshaları tam, okunaklı ve iyi korunmuştur. Bugüne kadar eserleri ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığından eserlerinin kısaca tanıtılması uygun olacaktır.

er-Risletü'l-Kavsiyye: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 4427'de 37 varaklık bir nüshası mevcuttur.³⁴ Müellif adı hâtimede el-Hâc Ahmed b. Hüseyin el-müderriş el-Girîdî diye kayıtlıdır. Telif tarihi 1165'tir.

Müellif esere dört varaklık edebî bir mukaddime ile başlar. Eserin dili Türkçe olduğu halde mukaddimede ağırlıklı olarak Farsça terkiplere yer verir. Muhtemelen bu özelliğinden dolayı görevli tarafından eserin dili kataloğa hataen Farsça diye kaydedilmiştir. Mukaddimede Sultan Mahmud (1730-1754) Han ibn Sultan Mustafa Han ibn Sultan Muhammed Han'a methiye ve dua cümleleri yer alır ve eserin onun işareti ile ve ona takdim edilmek üzere yazıldığı belirtir. Ok atma ile ilgili olan eser altı fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda gaza için ok atmak, ok atmayı öğrenmek, öğretmek,

³⁴ Bu nüshanın içerisinde bulunduğu mecmuanın iç kapağında "Kavs-i nâme ve hâşiye-i Girîdî alâ risâle-i istiâreti'l-İsâm" şeklinde bir kayıt vardır. Bu kayıttan Girîdî'nin, İsâm'ın *Risâle-i istiâre* adlı eserine bir şerh yazdığı ve bu şerhin *Kavs-i nâmenin* hemen devamında bu mecmuada yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak yapılan incelemede mecmuadaki sözkonusu eserin Ahmed b. Haydar b. Ahmed el-Kürdî el-Hüseyinâbâdî'nin Ebû İshâk İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyîni'nin Şerhu Risâleti'l-isti'âre adlı eserine yazdığı bir şerh olduğu tespit edilmiştir. Zahriyedeki bu hatalı kaydın الكريدي/الكردي nisbelerindeki benzerlikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

ok yarışı yapmak ve bunların sevabına dair hususlar incelenir. İkinci fasılda Hz. Peygamber'in yarıları, terkisi ve bunların isimleri zikredilir. Üçüncü fasılda at koşturmak, atla müsabaka yapmak gibi hususlar ele alınır. Dördüncü fasılda ok ve yayla müsabaka yapmak, atın koşması için binicinin ata kamçı vurması vb. konular işlenir. Beşinci fasılda nişan almada dikkat edilecek hususlar anlatılır. Altıncı fasılda ok atmayı öğrenen birisinin atıcılığa devam etmesi gerektiğine dair rivayetlere yer verilir. Konular işlenirken hadis-i şeriflere, selef alimlerinin görüşlerine, gazvelerdeki örnek olaylara, uzman kişilerin görüşlerine sıkça başvurulduğu görülür. Eserin sonunda, zikredilen mesele ve kaidelerin esaslarının muteber kitaplarda bulunduğu vurgu yapılır.

Tasavvufü'l-Arabî: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Kazım Bölümü nr. 17'de 62 varaklık bir nüshası bulunmaktadır. Eser adı zahriyeye düşülen "Te'lif-i cedîd tasavvuf-i Arabî" kaydından hareketle katalogda *Tasavvufü'l-Arabî* diye yazılmış olmalıdır. Dili Arapça'dır. Müellif adı mukaddimedede el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî diye geçmektedir. Müellif hattı olan eserin telif tarihi ile ilgili katalogda verilen 1162 yılı hatalıdır. Zira eserin mukaddimesinden anlaşıldığına göre müellif eseri "es-Sultân Mustafa Han ibn es-Sultân Ahmed Han ibn es-Sultân Muhammed Han" a ithaf etmiştir. Bu zâtın Sultan III. Mustafa olduğu anlaşılmaktadır. Onun saltanatı ise 1171-1187 seneleri arasındadır.³⁵ 1162'de tahtta I. Mahmud (1143- 1168) bulunmaktadır.³⁶ Dolayısı ile telif tarihinin 1162 olarak verilmesi hatalıdır. Zaten eserin hiçbir yerinde telif tarihi ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak III. Mustafa devrinde yazıldığına göre 1171-1187 yılları arasında telif edildiği söylenebilir.

Müellif eserine, besmeleden sonra, tıpkı diğer eserlerindeki gibi, son derece edebî ve konuya uygun bir hamdele ve salvele ile başlar. Devamında dil, üslup ve yoğunluk açısından mükemmel bir mukaddimeye yer verir. Sultan Mustafa'ya büyük övgüler dizer ve dualar eder. Özellikle dinî ve ilmî sahada kısa zamanda yapmış olduğu hizmetlerine atıfta bulunur. Mukaddimedede, Kadı Beydâvî'nin Fâtîha'daki "ihdinâ" lafzını açıklarken hidâyetin çeşitlerinden bahsetmesinden esinlendiğini, bu yolların hakikatinin ortaya konmasının zorluğunu gördüğünü, ancak bu konulardaki kapalılıkların izah edilmesinin gerekli olduğu fikrinin bilinçaltına yerleştiğini ve nihayet bu konularla ilgili bir çalışma yapmaya karar verdiğini beyan eder. Eseri yazmaya başlamadan önce bu alandaki muteber kitapları iyice mütalaa ettiğini, daha sonra çok sayıda eserden ve alimin görüşünden istifade ile bu eseri yazdığını ifade eder. Eserde hidayet çeşitleri, keşf mertebeleri, akıl, havass-ı zâhire, havass-ı bâtine, hissi müşterek, vehm, hayal, rüya-i sadıka, seyr-i süluk gibi ağırlıklı olarak tasavvufla ilgili konuları ele

³⁵ Kemal Beydilli, "Mustafa III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Mayıs 2020).

³⁶ Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Mayıs 2020).

alır. Konuları işlerken tefsir, hadis ve kelim gibi ilim dallarında yazılan birçok temel kaynağı ve tasavvufta özellikle İbn Arabî'yi referans olarak gösterir. Muhteva, bütünüyle dikkate alındığında eserin *Tasavvufü'l-Arabî* diye isimlendirilip sadece İbn Arabî'nin tasavvufuna hasredilmesinin uygun olmadığı düşünülebilir.

Nasihat-i Âdâb-i Düstûri'l-Amel: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye Bölümü nr. 610'da, 22b-32b varakları arasında bir nüshası mevcuttur. Dili Türkçe'dir. Müellif adı hâtimedeki "el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî el-kâzî bi Mısri'l-mahrûse fi's-sâbik ve'r-râcî bi ehadi'l-harameyni's-şerîfeyni fi'l-lâhik" kaydından alınmıştır. Telif tarihi 1185'tir. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şeriyeye Bölümü nr. 609'da Seyyid İshak tarafından 1233 senesinde istinsah edilen 15 varaklık bir nüshası ile Topkapı Müzesi Hazine Bölümü nr. 393'te Derviş Giridli İbrahim Semih tarafından 1186'da istinsah edilen 18 varaklık *Nasihatname* adıyla başka bir nüshası daha vardır.

Girîdî bu eserde yeme, içme, yatma, uyuma, gezme, konuşma, okuma, yolculuk yapma, misafir ağırlama adabından ibadetleri ne zaman, nasıl ve ne şekilde yapmak gerektiğine varıncaya kadar fert ve cemiyet hayatına dair akla gelebilecek hemen her konuda zamanın örfünü de dikkate alarak ve yerel motifleri ustaca kullanarak veciz bir üslupla, sade ve anlaşılır bir dil kullanarak özlü nasihatlerde bulunur.

Risâle fi İlmi'l-Kelâm: Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi Bölümü nr. 212'de 32 varaklık bir nüshası mevcuttur. Eser adı görevli tarafından kataloğa bu şekilde yazılmış olmakla birlikte kanaatimize göre eserin *Risâle fi mevzû'âti'l-'ulûm* şeklinde isimlendirilmesi daha doğrudur. Telif tarihi belirtilmemiştir. Ancak müellif mukaddimede kendisinden övgü ile bahsettiği ve halen görevde olduğunu bildirdiği "Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi"den bahsettiğine göre 1170'li yıllarda yazılmış olmalıdır. Müellif adı mukaddimede el-Hâc Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-Girîdî şeklinde geçmektedir. Katalogda sehven Ahmed b. Hasan diye yazılmıştır. Dili Arapça'dır.

Esere oldukça edebî ve ağdalı ifadelerin yer aldığı altı varaklık bir mukaddime ile başlanmıştır. Sonrasında sırasıyla ilm-i kelâm, ilm-i tefsîr, ilm-i fikh, ilm-i ferâiz, ilm-i hey'et ve ilm-i adâbî'l-bahs ve'l-münâzarât ilimleri ele alınmıştır. Bu ilimlerin tanımları, konuları, birbiri ile olan münasebetleri vb. hususlar çok sayıda esere ve müellife atıfta bulunularak irdelenmiştir.

er-Risâletü'l-Vâfiye fi'z-Ziyâreti'l-Âliye: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye Bölümü nr. 442'de, 13b-36b varakları arasında 22 Ramazan 1179'da Salih b. Hüseyin tarafından istinsah edilen bir nüshası vardır. Eser adı mukaddimededen alınmıştır. Telif tarihi 1172'dir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli nr. 1184'de 31 varaklık serlevhası zarif, nefis tezyin ve tezhipli bir nüshası daha mevcuttur.

Mukaddimede müellif kendisinin Sarây-ı hümâyûn-ı Galata³⁷ hocalarından Girîdî Hacı Ahmed Efendi olduğunu kaydeder. Bulduğu görevler ve konum icabı böyle bir çalışmayı planladığını, kendisine âhirette bir şefaathane olması arzusuyla çalışmanın alt yapısını hazırladığını ve bu esnada, önceki Hüdâvendigâr merhum Sultân Osman (1754-1757) döneminde Kitabet-i Celîle-i Ağâ-yı Dârissaâde hizmetinde iken daha sonra mevkûf-i mensıbât ile çerâğ olup 1172 tarihinde Surre³⁸ Emaneti hizmetine getirilen Hacı İbrahim Efendi'nin görev icabı Beytullah'ı ziyaret etme durumunda olduğunu, kendisi ile özel bir hukuku bulunması münasebeti ile hacc-ı şerifte mütalaa etmeleri ve refikası ile müzâkere ve müsâherede bulunmaları ve istifade etmeleri ve namazların peşinde bu risaleyi istinsah eden kimselere deruhte ettiği duasına mazhar olmak isteyen kardeşlerine de faydalı olması için ulemanın kitaplarından ve görüşlerinden istifade ile bir anlamda hac rehberi vazifesini görecek olan bu eseri hazırladığını ifade eder. *Şir'atü'l-İslâm* ve şerhi *Seyyid Alizade*, Aliyyü'l-Kârî'nin *ed-Dürretü'l-muzâfe fi'z-ziyâreti'l-Mustafaviyye* adlı eserleri başta olmak üzere çok sayıda eserden ve kişiden, me'sur dualardan faydalanan müellif, genel olarak eserde hac menasikini ele alır. Özellikle Kâbe'yi ve onun müstemilatında olan Hacer-i Esved, Makam-ı İbrahim, Hicr-i İsmail gibi mekânları detaylı bir şekilde vafeder. Safa, Merve, Müzdelife, Hira Mağarası, Kâsiyun Dağı gibi ibadet ve ziyaret yerlerini tanıtır ve bütün bu mekânlarda nasıl davranılması gerektiğini, hangi ibadetlerin ve duaların yapılacağını izah eder. Ağırlıklı olarak Kâbe ve Mekke ele alındığı için müstensih ferağ kaydında "Temmeti'r-risâletü's-şerîfetü fi evsâfi Kâbe-i mükerrime" ifadelerini kullanır.³⁹

er-Risâletü's-Şerîfe fi Beyân-i Evsâfi'l-Medîneti'l-Münevvere: Eserin, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şeriyye Bölümü, nr. 442'de 37b-92b varakları arasında Salih b. Hüseyin'in 14 Şevval 1179'da istinsah ettiği bir nüshası mevcuttur. Bu eser *er-Risâletü'l-Vâfiyye* adlı eserin devamı ya da ikinci bölümü niteliğindedir. Önceki eserde Mekke bu eserde ise Medîne ele alınmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Laleli nr. 1184'de, 73 varaklık bir nüshası daha vardır.⁴⁰

³⁷ Galata Sarayı, II. Bayezid devrinde kurulmuş olup Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman döneminde düzenli bir saray mektebi haline getirilmiştir. En uzun ömürlü saray mektebi olan bu müesseseye Enderun'a ve Kapıkulu Sipahi Ocağı'na aday yetiştiren eğitim müesseselerinin en gelişmiş ve itibarlı olanıydı. Bk. Mehmet İpşirli, "Galata Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2020).

³⁸ Surre emini, Osmanlı sultanlarının her sene İstanbul'dan Mekke ve Medîne'ye gönderdikleri hediyelerin ulaştırılması, yol boyunca güvenliklerinin sağlanması ve Haremeyn'e vardiktan sonra dağıtımlarının yapılmasından sorumlu olan kişidir. Bk. Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2020).

³⁹ "Temmeti'r-risâletü's-şerîfetü fi evsâfi Kâbe-i mükerrime elletî ceme'ehu Girîdî el-Hâc Ahmed Efendi havâce-i sarây-ı hümâyûn-ı şehriyâr-i el-ma'zûl min Halebi's-Şehbâ 'an yedi ahkari'l-verâ Sâlih b. Hüseyin b. Osmân b. Sâlih... senete tis'in ve seb'ine ba'de'l-mieti me'a'l-elf min'l-a'vâm isnetâ ve 'işrine min ramazân yevmi'l-isneyn 1179"

⁴⁰ Laleli'deki katalogta eser adı hatalı olarak *ed-Dürretü'l-Mudîyye fi'z-Ziyâreti'l-Mustafaviyye* şeklinde kaydedilmiştir. Oysa bu eser Aliyyü'l-Kârî'ye ait olup müellif ondan çokça istifade ettiğini bildirmiştir.

Müellif eserde başta Aliyyu'l-Kâfi'nin *ed-Dürretü'l-muzîe fi'z-ziyâreti'l-Mustafaviyye* adlı eseri olmak üzere çeşitli kitaplarından ve birçok selef aliminin görüşlerinden faydalanarak hac menasikine ve Medîne-i Münevvere'deki bütün ziyaret yerlerine dair değerli bilgiler verir. Konuları işlerken çok sayıda âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfi delil olarak kullandığı görülür. Mescid-i Aişe, Mescid-i Fetih, Mescid-i Bedir, Mescid-i Safra, Mescid-i Ğazzâle gibi çok sayıda mescidi tanıtır ve hususiyetlerinden bahseder, Mescid-i Nebvî'yi bütün unsurları ile etraflıca anlatır. Medîne-i Münevvere'ye giriş adabı ve şehrin isimleri hakkında detaylı açıklamalar yapar. Nerede, ne zaman hangi duanın okunması gerektiğini aktarır. Ziyaret ve ziyaretçi adabına dair kıymetli bilgiler verir.

Bu eser bir önceki ile birlikte düşünüldüğünde özellikle yazıldığı dönem açısından adeta bir hac rehberi gibi hazırlandığı görülür. Zira bu eserlerde bir hacı adayının evinden çıktığı andan evine dönünceye kadar kendisine lazım olabilecek her detaya yer verilmiştir.

Huzur Dersi Risalesi: Bu eser hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

2. Giritli Ahmed Efendi'in Katıldığı Huzur Dersleri

Mardin'in "mukarrir ve muhatapları sonradan tespit edilen meclisler" başlığı altında verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre Giritli Ahmed Efendi, huzur derslerinin resmîyet kazandığı ilk yıl olan 1172'de, 24 Ramazan Pazartesi günü Mahbûbiye Divanhanesi'nde Sirâceddîn Mustafa Efendi'nin mukarrirliğini yaptığı meclise baş muhatap olarak katılmıştır. Bu meclisin diğer muhatapları sırasıyla Samakovalı Hasan Efendi, Mansurî Seyyid Muhammed Efendi, Dağistanlı Abdülmümin Efendi ve Halebî Şeyh İbrahim Efendi idi. Bu yıl ile ilgili tutulan notlardan anlaşıldığına göre 18 Ramazan Salı günü Eskisepetçiler'de, 19 Ramazan Çarşamba günü Sarık Odası'nda, 26 Ramazan Çarşamba günü Ağabahçesi'nde Revan Odası'nda mukarrir ve muhataplarının isimleri belli olan dört oturum daha yapılmıştır. Her oturuma bir mukarrir beş muhatap olmak üzere altı kişilik ulema heyeti iştirak etmiştir.⁴¹ 1172 senesindeki oturumlar sadece bunlardan ibaret değildir. Ramazanın 20, 22, 23, 25, 27 ve 29. günlerinde de dersler yapılmıştır. Ancak bu oturumların mukarrir ve muhataplarının kimliklerine dair kayıt yoktur.⁴² Yine bu başlık altında 1173 yılında icra edilen derslerle ilgili de bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre 1173 Ramazanında mukarrir ve muhatapları belli olan yedi oturum yapılmıştır. Altışar kişinin katıldığı bu oturumlar ramazanın 3, 4, 6, 7, 8, 10 ve 11. günlerinde gerçekleştirilmiştir. Giritli Ahmed Efendi'nin adı buradaki muhataplar arasında kayıtlı değildir.⁴³ Ancak eserin birinci cildinin baş tarafında yedinci kısma ek başlığı altında bu yılki derslere

⁴¹ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/1.

⁴² Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/69, 2-3/25.

⁴³ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/2-3.

katılan 29 muhatabın daha ismi zikredilmektedir. Bunlardan birisi de Giritli Ahmed Efendi'dir. Hangi meclisteki derse katıldığı zikredilmemiştir.⁴⁴ Sır kâtipleri kayıtlarında bu yılın ramazanının 13, 18, 20 ve 26. günlerinde de derslerin yapıldığı yazılıdır.⁴⁵ Bu durumda Giritli o oturumlardan birine iştirak etmiş olmalıdır.

1174-1179 seneleri arasındaki derslere katılanların tespit edilemediği ifade edilmektedir. 1180-1187 seneleri arasındaki katılımcılar da belirlenememiştir. 1188-1196 yılları arasında derslere katılan birkaç isim tespit edilebilmiştir.⁴⁶ 1190 yılı Ramazan'ında derse katılanların isimleri bilinmektedir.⁴⁷ Ancak Giritli Ahmed Efendi 15 Rebiulevvel 1190'da vefat etmiş olduğundan bu seneki derslere katılma ihtimali bulunmamaktadır. Önceki yıllara dair bilgi eksikliğinden dolayı bu derslere hangi sıfatla ve toplam kaç kez katıldığını da tam olarak bilemiyoruz. Ancak Girîdî'nin risâlesinin Reisülküttab nüshasının baş tarafındaki "Bin yüz yetmiş yedi senesinin ramazanu'l-mübârekinde huzûr-i fâizi'n-nûr-ı şehen-şâhîde Tâhâ sûre-i şerîfesi takrîri nöbetinde..." ifadesi onun 1177 yılındaki derse mukarrir sıfatı ile katıldığını ortaya koymaktadır. Bu durumda onun en az derslerin başladığı 1172'den 1177 senesine kadarki huzur derslerine iştirak ettiğini söyleyebiliriz.

3. Giritli Ahmed Efendi'nin *Huzur Dersi Risâlesi* ve Muhtevası

Giritli'nin bu risâlesi, huzur derslerine dair şu ana kadar tespit edilebilen en eski tarihli metindir. Ancak yeni çalışmalar neticesinde daha eski tarihli metinlere ulaşılabileceği hususu da göz ardı edilmemelidir. Müellif bu risâleyi 1177'de telif etmiştir. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe Yazmaları Emanet Hazinesi, nr. 888'de 13 varaklık bir nüshası vardır. *el-Es'ile ve'l-Ecrîbe* isimyle Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Bölümü nr. 560, vr. 201a-203b'de başka bir nüshası daha bulunmaktadır.

Topkapı nüshasının zahriyesinde "Huzûr-ı hümayûn-ı mevhibet-makrunda mübârek lisân-ı kerâmet-nişanlarından şeref-riz-i sudûr iden esile-i selâsenin cevaplarına müteallık risâledir." kaydı mevcuttur. Süleymaniye nüshasının baş tarafında ise "Bin yüz yetmiş yedi senesinin ramazanu'l-mübârekinde huzûr-i fâizi'n-nûr-ı şehen-şâhîde Tâhâ sûre-i şerîfesi takrîri nöbetinde ferîd-i asr ve vahîd-i dehr üstâd-ı ekremim Halebiş'-Şehbâ hükûmetinden munfasil fazîletlû Girîdî el-Hâc Ahmed Efendi hazretlerine şevketlû mehâbetlû veliyyunni'ami 'âlem efendimizin bilmüşâfehe suâl buyurdıkları es'ilenin cevabnâmesidir." ifadeleri yer almaktadır. Bu cümlelerden Girîdî'nin bu risâleyi

⁴⁴ Mardin, *Huzur Dersleri*, 1/ 607

⁴⁵ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/29.

⁴⁶ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/4.

⁴⁷ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/795-797.

1177 Ramazanında Tâhâ sûresinin ilgili ayetlerini tefsir ederken Sultân'ın yöneltmiş olduğu üç soruya cevap olmak üzere kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Ancak onun derste hangi ayetleri tefsir etmekte olduğu belirtilmemektedir. 1176'daki bir mecliste sûrenin 18. ayetinin tefsir edildiği bilinmektedir.⁴⁸ Bu ayetlerde ve devamında Hz. Musa ile Firavun arasındaki kıssa anlatılmaktadır. Risâledeki sorulardan biri Firavun'un imanının sıhhati hakkındadır. Bu durum onun boğulmasından bahseden sûrenin 78. ayetinin tefsir edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Lakin kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Müellif Türkçe olarak telif ettiği risâlede besmele, hamdele ve salveleden sonra bir mukaddimeye yer vermektedir. Mukaddimedede devrin padişahı Sultan III. Mustafa'ya uzun uzun övgüler dizip dualar etmektedir. Devamında huzûr-ı hümayûn derslerine atıfta bulunarak bu derslerin her sene ramazan ayında icra edildiklerine vurgu yapmaktadır. Kendisinin 1177 senesi Ramazanında takrir ettiği dersin akabinde padişahın yönelttiği üç soruya cevap aramak üzere bu eseri yazmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Bunun için gerekli mütalaaları yaptığını ve ardından eserin tahririne başladığını belirtmektedir. Müellifin mukaddimedede kullandığı dil metin bölümüne göre oldukça ağır olup Farsça terkiplerin yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Girîdî, eserde padişahın kendisine yönettiği şu üç soruya cevap aramaktadır.

1. Zahirde küfründe ısrar ile öldürülen bir kimsenin cehennemlik olup olmadığı ve küfrüne hükmedilip edilemeyeceği.
2. Firavun'un imanının sahih olup olmadığı
3. İlim, kaza ve kader arasındaki farkların beyanı.

Padişahın bu sorularından onun kelâm ilmindeki meşhur tartışmalardan biri olan Firavun'un iman etmesinin geçerli olup olmadığı meselesine, ayrıca kaza ve kader gibi ilm-i kelâmın temel tartışma konularına ilgi duyduğu anlaşılmaktadır.

Giritli birinci soruyu, Ömer Nesefî'den (ö. 537/1142) ve muteber kitaplardan istifade ile cevaplar. Öncelikle sahih hadislere istinaden aşere-i mübeşşere ile Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in cennete gideceklerine inanmanın zarûriyyât-ı dîniyyeden olduğunu aktarır. Diğer sahabeye gelince, onların cennetlik olması hakkında diğer müminlere göre daha fazla ümit ve recâ olunacağını ifade eder. Bunun dışında herhangi bir kimsenin ehl-i cennet ya da ehl-i nâr olduğuna şahitlik edilemeyeceğini, ancak mutlak manada müminlerin cennetlik, kafirlerin ise cehennemlik

⁴⁸ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2-3/105.

olduğuna şahitlik etmenin zarûriyyât-ı dîniyyeden olduğunu beyan eder. Ayrıca, kâfir olduğu, kat'i şer'i delillerle sabit olsa bile hiç kimseye la'net edilemeyeceğinin kaynaklarımızda yer aldığını bildirir. Bu takdire göre bir kâfirin gerek muhtazar gerek füc'eten ve gerek katl bi'l-gafle ile ölmüş olsun her ne olursa olsun cehennemlik olduğuna hükmedilemeyeceğini ve yine bu takdirce muhtazar ile gayri muhtazarın farkı olmadığını aktarır.⁴⁹

İkinci sorunun cevabına gelince, öncelikle her kâfirin ahiret hallerini müşahede esnasında iman ettiğini ancak bu imanın iman-ı be's olduğunu ve böyle bir imanın da En'âm sûresi 158. ayet muktezasınca kabul olmayacağını açıklar. İman-ı be'si, ahval-i ahiret görünüp lakin ruh henüz bedenden çıkmadığı vakitte getirilen iman şeklinde tarif eder ve İmam Malik'in diğer müçtehit imamlardan ayrılarak o vakitte getirilen imanın meşiyetullahta olduğu şeklindeki görüşünü nakleder. Daha sonra konuyu muhtazar, mevt-i füc'e ve katl bi'l-gafle kavramları üzerinden açıklamaya çalışır. Bu kavramların tanımlarını verdikten sonra benzer ve farklı noktalarına işaret eder. Mevt-i fücâi ve katl bi'l-gafle ile vefat edenin hayatta iken iman ve küfürden hangisi ile muttasıf ise hakkına onunla hükmolunacağını söyler.

Firavun'un imanı meselesine gelince müfessirlerin ve müçtehit imamların Firavun'un ayne'l-yakin intikalini anladığı bir anda iman getirdiğini ve o vakitte getirilen imanının sahih olmadığını söylediklerini, kendisinin de o kanaatte olduğunu beyan eder. İmam Malik'in de Firavun'un imanının sahih olmadığı görüşünde olduğunu ancak bunun onun imanının vakt-i be'ste olduğundan dolayı değil de "âl âne ve ked 'aşayte kablu ve künte mine'l-müfsidîn"⁵⁰ ayet-i kerimesinin onun 'adem-i sıhhat imanına delâleti sebebiyle olduğunu bildirir. Ezcümle İmam Malik'in de Firavun'un imanının kabul olmadığı konusunda müfessirler ve cumhur ulema ile ittifak halinde olup, ihtilaflarının 'adem-i kabulün sebebinden kaynaklandığını ifade eder.

Girîdî bu izahları yaptıktan sonra konuyu tartışmanın merkezindeki Muhyiddin ibn Arabî'ye getirir. Onun *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserinde Firavun'un imanı hususunda zahirde cumhura muhalefet etmiş gibi anlaşıldığını, oysa onun Firavun'un imanının sahih olmadığına delil getirilen ayetlerin başka manalara da hamledilebileceği görüşünde olduğunu, yoksa onun açıklamalarının illa da Firavun'un imanını sahih gördüğü şeklinde anlaşılmaması gerektiğini söyler. Hatta *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* isimli eserinde, "Firavun ehl-i necattan değildir belki ehl-i helaktandır" şeklinde ve buna benzer

⁴⁹ Hacı Ahmed el-Girîdî, *Huzur Dersi Risalesi* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe Yazmaları Emanet Hazinesi, 888), 4b-5b.

⁵⁰ أَلَمْ يَكُنْ مِنْ الْمُفْسِدِينَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ Şimdi mi? Halbuki daha önce hep baş kaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın (Yûnus 10/91).

sözleri olduğunu aktarır. Ancak şeyhi doğru anlayamayan bazı şârihlerin, “Şeyh Fıravun’un Müslüman olduğu görüşündedir” şeklinde bir dağdağayı halk arasında yaydıklarını zikreder. Bütün bunlardan hareketle İbn Arabî’nin bu konuda cumhura muhalefeti olmadığı ve Fıravun’un imanını sahih görmediği sonucuna ulaşır.⁵¹ Bu konuda son söz olarak Fıravun’un imanının kesin olarak sahih olmadığını ve bunu bu şekilde kabul etmenin zarûriyyât-ı dîniyyeden olduğunu, hilâfına söz söylemenin fâhiş bir hata olacağını ifade eder.⁵²

Üçüncü soruya cevap olarak öncelikle Ehl-i sünnetin kaza ve kader konusundaki görüşlerini aktarır. Daha sonra sûfiyenin ve ardından Şîî alimlerden Sadreddîn-i Şîrâzî (ö. 1050/1640) ve Tûsî’nin (ö. 672/1274) kaza ve kader tanımlarına yer verir. Ebu’l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1095/1684) ve cumhur-i hukemanın kaza ve kader anlayışını zikreder. Bu görüşler üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunduktan sonra “kader tafsil, kaza icmal için olur ve bunda da iki itibar bulunur, ilim ve inayetten mütefeccir olan vucûb-i faaliyyet ve irade ve meşietten münbeis olan emr-i icâdî. Bâri teâlânın her şeye ilm-i huzurisi kable’l-vücûd ve bade’l-vücûd nesaki vahid üzeredir” der. Devamla şu açıklamaları yapar: “Hak teâlânın kable hudûsî’l-eşya fi’d-dehr ve ba’dehu ezelen ve ebeden her şeyi muhit olan ilmüne icmal ve tafsil nispetini tecviz ve tasahhuh eylemez. Belki icmal ve tafsil, eşyayı malumesine istinat ile olunur. O eşyayı malume zevatına nazaran gâh mücmele ve gâh mu-fassale bilinir. Allah teâlânın ilm-i tâmmı o eşyayı malumenin vücûd-ı icmaliyesinde ve vücûdât-ı tafsiliyesinde icmal ve tafsilden bir şey ile mevsuf olmaz. Meğer ki ilmi itlâk olunup malum irade oluna. Tezâîfi itlâkatta bu caridir.”⁵³

Girîdî bu açıklamalardan sonra hamdele, salvele ve sultana dua ile risaleye son verir. Eserde ekseriyetle Ebu’l-Bekâ, Eş’arî, Ömer Nesefî, Taberî, İbn Arabî, Sadreddîn-i Şîrâzî, Muhakkik Tûsî gibi alimlerin görüşlerinden istifade ettiği görülür. Müfessirler, ‘amme-i müfessirin, cimme-i müç-tehidin, cumhur ulema, kütüb-i mu’tebere tabirlerini çokça kullanır. Tefsir, kelam, hadis, fıkıh, tasavvuf alanındaki eserler ile Şia kaynaklarından faydalandığı görülür.

Sonuç

Osmanlı sarayında padişahın huzurunda yapılan huzur dersleri, 1172 senesinden hilafetin ilgasına kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde derslere seçkin alimler katılmışlardır. Bunlardan biri de Giritli Ahmed Efendi’dir. Daha önce hakkında herhangi bir çalışma yapılmayan Ahmed

⁵¹ Konuyu etraflı bir şekilde inceleyen Yusuf Şevki Yavuz, Muhyiddin İbn Arabî’nin ve başka bazı kimselerin Fıravun’un imanını sahih gördükleri kanaatindedir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Be’s”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Mayıs 2020).

⁵² Girîdî, *Huzur Dersi Risalesi*, 6a-10a.

⁵³ Girîdî, *Huzur Dersi Risalesi*, 10a-12b.

Efendi'nin yaşadığı döneme damga vuran alimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Başta Sultan I. Mahmut, III. Mustafa ve Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi olmak üzere dönemin ileri gelenleri ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Yaptığı görevlerden ve yazdığı eserlerden İslâmî ilimlere vâkıf, dil alanında mâhir çok yönlü bir alim olduğu söylenebilir.

Ahmed Efendi'nin, derslerin resmiyet kazandığı 1172 senesinde derslere muhatap, 1177'de ise mukarrir sıfatı ile katıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak derslere toplamda kaç kez katıldığı veri yetersizliği nedeniyle şimdilik ortaya konamamaktadır. Sarayda huzur derslerinin dışında bir de mûtaad tefsir dersleri yapılmaktaydı. Saray hocaları tarafından sunulan bu dersler huzur derslerinden farklı olarak senenin değişik zamanlarında padişahın istediği herhangi bir yerde yapılabilmekteydi. Kesin olarak bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte Saray hocalığı da yapan Ahmed Efendi'nin bu tefsir derslerini de zaman zaman takdim ettiği düşünülebilir.

Huzur derslerine katılanlarla ilgili kayıtların tutulduğu ceyb-i hümâyûn defterlerinde ilk yıllarda derslere katılanlarla ilgili yeterli bilgi bulunmadığı gibi derslerde tefsir edilen âyetler hakkında da çok az malumat vardır. Mushaf tertibine geçişin yapıldığı 1200 senesine kadar huzur derslerinde hangi sene hangi âyetlerin ya da sûrenin tefsir edildiği net olarak ortaya konamamıştır. Ancak 1180 senesinden sonraki yıllara ait bazı kayıtlardan hareketle 1180-1200 yılları arasında tefsir edilen sûreler hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. 1180 öncesine ait ise sadece iki kayıt tespit edilmiştir. Bunlardan anlaşıldığına göre 1172'deki ilk derste Nisâ sûresinin 135. ayeti tefsir edilmiştir. 1176'daki bir mecliste ise Tâhâ sûresinin 18. ayeti tefsir edilmiştir. Yaptığımız bu çalışma ile 1177 senesinde de Tâhâ sûresinin tefsirine devam edildiği ortaya konmuştur. Ancak tam olarak hangi ayetlerin tefsir edildiği netleştirilememiştir.

Çalışmada ele aldığımız risâle, huzur derslerine dair günümüze ulaştığı tespit edilen en eski tarihli risâledir. Risâleyi bizzat dersi takrir eden Giritli Ahmed Efendi yazmış ve Sultan III. Mustafa'ya takdim etmiştir. 13 varaklık bu Türkçe risâle, ders takrir metni olmayıp Ahmed Efendi'nin 1177 Ramazanında Tâhâ sûresinin ilgili ayetlerini tefsir ederken Sultân'ın kendisine yönelttiği üç soruya cevap olmak üzere kaleme alınmıştır. Müellif çok sayıda alimden, kaynaktan ve ilim dalından istifade ile ilm-i kelâmın konuları arasında yer alan bu soruları etraflıca cevaplandırmıştır. Bu risâle sayesinde padişahların derslere sadece dinleyici sıfatı ile katılmakla yetinmeyip aynı zamanda önemli birer müzakereci oldukları da ortaya çıkmıştır.

EK: Huzur Dersi Risâlesi'nin Transkripsiyonu⁵⁴

Bismillâh irrahmân irrahîm

[1b] Çemen-i şuffe-i îmân ve iz'ândan vezân bâğ-ı İrem-i cenân-i haqîkat-i nişânda nü-mâyân nesâim-i şemâim-i hamd ü şenâ ve fevâyiğ-i revâyiğ-i ke'l-günça-i şükr-i kabûl-i seza ol hudâvend-i cihân-âferîn hazretleriniñ tefriğ-i bârgâh-ı tekdîsi ve tevhiidi ve tervih-i destgâh-ı tenzihi ve temcîdi kılınürki micmer-i 'adl-i şehin-şâhân ile ta'tîr-i dimâğ-i cemî'-i 'âlem ve ıslâh-ı mizâc-ı kâffe-i benî âdem eyledi ve bahır-i 'ummân-ı [2a] 'irfândan berâverde sâhil-i dâmây-ı ikâna rûsüde leâlî girân-bahâ-yı tühâf-i taḥiyyât ol h'âce-i faḥr-i mevcûdât ve dânen-de-i müşkil küşâ-yı esrâr-i âyâtın beyyinât hazretleriniñ ḥâk-i pây-i 'arş-peymâ-yı se'âdetlerine 'arz ve nişâr olunür ki efrâd-ı dūd-mân-ı necâbet-i nişân ümmetinden bir ednâ bende-i nâcîzenîñ cevân-geh-i 'âlem-i lâhût ve 'ulemâ-i ümmetî cerîdesine raqam-zede olan bir kalîlî'l-bizâ'ati çâkeriniñ âsar-ı kalem-i miskîn-i raqmîni derk itmede erbâb-ı hûş ve kemâl-i mebhütedir nebiyyün semâ fevke's-simâki menâkıbâ ve fâke 'alâ zehri'n-nücûmi mefâḥirâ. Ba'de zâ ḥâlâ silki'l-leâlî-i ḥilâfet-i seniyyeniñ gevher-i girân-kadri ve sipher-puland-ı saltânât-ı 'aliyyeniñ mah u bedri imâme-i tesbih-i [2b] ḥilâfet-i sermediyye râbîta-i silsileti'z-zeheb-i şevket-i ebediyye şehin-şâh-ı mu'azzam-ı a'lâ hazret-i Keyḥusrev vâlâ rüt-bet-i muḥassal-i âmâlî'l-ümem bi-vufûri keremihî'l-etemm mükemmil-i merâmi'l-enâm bi şumûli lutfihi'l-e'amm el-meḥfûfu bi şunûf-i eltâfi'l-meliki'l-mennân el-mu'linu li-mefhûmi inne'llâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-iḥsân⁵⁵ sulṭânü'l-meşriḳayn ve'l-mağribeyn, zıllü'llâhi fi'l-ḥâfiḳayn, ḥâdimu'l-ḥarameyni's-şerîfeyn, müessisü ḳavâ'id-i ḳubbe-i şafâ ḥalîfe-i rû-yi zemîn Sulṭân Muştafâ lâ-zâlet e'nâḳu'l-ümemi muṭavveḳaten bi-eṭvâki emrihi'l-'âlî ve mâ beriḥatî'l-âfâḳu müseḥḥaraten bi-hük-mihi'l-müte'âlî hazretleri otâğ-ı felek-i nîlgün ve ḥar-gâh-ı çerḥ-i bûḳalemündan çiküb taḥt-gâh-ı âbnüsîde [3a] se'âdetle cülûs idelüdenberü levâmi'-i ruḥsâr-ı tâb-dâr ve envâr-ı didâr-ı ferḥunde-âşâr ile zâlâm-ı şeb-i deycür-i humûm ve gumûmî 'âlemdendür ve mehcür ve tîr-i tavr-i tecelli-i rabbâniyyede cenâḥ-ı himmete zammî yed-i beyzâ-yi mekremet ile nür ve ziyâda hemreniñ pençe-i ḥurşîd olan keffi pür-nür-i billür şafvet-i çeşm-i cân-ı 'âlemiyân-ı ḥusûsâ dîde-i efîde-i kümmelîn cihân-yânî rûşen ve pür-nür ve pür-sürür idüb ḥattâ bi'z-zât tab'î'l-hâm neb'î laṭifleri mâil-i

⁵⁴ Bu transkripsiyonda Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe Yazmaları Emanet Hazinesi, nr. 888'de kayıtlı bulunan nüsha esas alınmıştır.

⁵⁵ إِنَّ اللَّهَ يُأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl 16/90).

manzûme-i fezâil ve dil-dâde-i mensûre-i fevâzil olub tulû' -i hürşid-i pertev-endâz-ı se'âdetlerinden berü cevher-i tûğ-i ehl-i kemâl şaykal-ı i'tibâr ile âcîlür müfâdınca ramazân-ı mağfîret-i iktîrân muḳaddime-i 'id-i [3b] 'âfiyet-nişân oldukça 'ulemâ-yı zevî'l-eḳdârin hem-çü pervîn-i sâha-i bâr-gâh-ı hümâyûnlarında şaf-nişîn idüb mebâhis-i 'ilmiyye ve münâzara-i hikemiyyelerine havâle-i güş buyurduḳca ri'âyet-i hâtır-ı erbâb-ı isti'dâd ve her birini fevḳa'l-me'mûl talṫîf ve nevâziş-şâhânele-riyle iḳdu'l-leâli manzûme-i ihyâları ḥaḳḳâ ki 'ahdinde Âviḥte kerden-i istiḥsân-ı kerübiyyîn olub bu vechile dil-âgâhları müşâhedât-ı ḳudsiyye ile maḥbûb-i ḥüdâ ve mazhar-i luṫf-i maḥsûs-i cenâb-ı müfîzi'n-ne'mâ olmaḡın huzûr-i fâizi'n-nûr-ı hümâyûnlarında iḳtibâs-i ḳabs-i âḥerîn-i taḥḳîḳ-i maḳâm eṣnâsında 'uḳde-i ra's-i eṣkâlde munkâ'id mesâil-i selâse-i ḡamiẓa-i mu'zalenîñ inḥilâli keyfiyetini imâ buyurmâ [4a]larıyla bu çâkerleri 'asâ-yı ḥâme-i ittikâline ittikâ ve ânıla heşş-i eḡnâm-i hurûf-i imlâ iderek şavb-i 'âlem-i ḡaybdan istikṣâf-i ḥal ve meârib-i uḥrâ ümîdiyle kütüb-i mu'teberaden iḳtibâs ile tenvîr-i bâle şurû' olundu.

Suâl-i evvel: Zâhirde küfründe ısrâr ile ḳatlı olunân kimse ehl-i nârdan mîdır ve beynehu ve beyne'llâh küfriyle hükmolunmak olur mi?

Suâl-i şânî: Fir'avn'ın şihḥat ve 'adem-i şihḥat-i imâni ḥuşûsı.

Suâl-i şâlîs: 'İlm ve ḳazâ ve ḳaderin beynlerinde cihet-i imtiyâzî beyanı.

Suâl-i evvelîñ cevâbî: Şöyledir ki kütüb-i kelâmda ezcümle 'Ömer Nesefî metn-i kelâmında zarûriyyât-ı dîniyyeyî ta'dâdda [4b] “'aşere-i mübeşşere bi'l-cennet” cennete duḡul ideceklerine şehâdet ve i'tikâd zarûriyyât-ı dîniyyedendir zîrâ peyḡamber şalîllâhu 'aleyhi ve sellem buyurdular ki “Ebû Bekrin fi'l-cenneti ve 'Umeru fi'l-cenneti ve 'Uṣmânu fi'l-cenneti ve 'Aliyyun fi'l-cenneti ve Talḥatü fi'l-cenneti ve Zübeyru fi'l-cenneti ve 'Abdurrahmân ibnü 'Avfîn fi'l-cenneti ve Sa'd übnü ebî Vaḳḳaşın fi'l-cenneti ve Sa'd übnü Zeydîn fi'l-cenneti ve Ebû 'Ubeydete bnü'l-Cerrâḥî fi'l-cenneti”⁵⁶ ve beynehu ḥazreti Fâṫıma ve Ḥasan ve Ḥüseyn raẓıyallâhu 'anhum ḥazretlerinin cennete duḡullerini şehâdet ve i'tikâd daḡî zarûriyyât-ı dîniyyedendir. Zîrâ ḥadîs-i şahiḥde “inne Fâṫımete seyyidetü nişâ-i ehli'l-cenneti ve'l-Ḥasene ve'l-Ḥüseyne seyyidâ şübbâni ehli'l-cenneti”⁵⁷ buyurdılar. Sâir şahâbe-i güzîn ancak ḥayr ile zikrolunurlar, lâkin kendüleri ḥakkında mü'minînden [5a] âḥerlere olan ümîd ve recâdan ziyâde ümîd ve recâ olunur. Ânlardan mâ'adâ bi'aynihi bir ferdiñ ehl-i cennet veyâḥüd ehl-i nâr olmâsıyla şehâdet itmeyüb, belki muṫlakâ “mü'minîñ ehl-i cennet ve

⁵⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 32/3755.

⁵⁷ Tirmizî, “Menâkıb”, 37/3775-3788.

kâfirin ehl-i nârdandır” deyü şehâdet itmek zarûriyyât-ı dîniyyedendir. Kütüb-i mu‘teberede la‘ni Yezîd bahşinde ve ğayrîde “bi-‘aynihi bir kâfire la‘n itmek câiz degildir meger edille-i şer‘iyye-i ka‘iyyeden bir delil ile kâfir olduğı sâbit olâ, Nemrûd ve Ebû Leheb ve şeytân ve sair küfri naşş ile sâbit olanlar gibi” deyü taşrih iderler. Bu taqdirce bir kâfir gerek muhtezar ve gerek füc’eten ve gerek katil bi’l-ğafle her neküne olursa olsun ehl-i nâr olmalarıyle hüküm olunmaz, eţfâlleri dahî öyledir. Ba‘za göre a‘râfdadır dirler ve bu taqrîre göre muhtezar ile ğayr-i muhtezarın farkı yokdur, hattâ [5b] Taberî’de ‘Abdullâh ibni ‘Abbâs razıyellâhu ‘anhumâ hazretleri “Lekad keferallezîne kalû innellâhe hüve’l-mesîhubnu Meryem”⁵⁸ âyet-i kerîmesini tefsîrde demişdir ki, “bir yehüdiyâ nesârâdan bir kâfiri kılıc ile iki pâre eyleseler veyâhüd başını kesseler ya baş aşğa bir kuyuya bırakırsalar tâ ‘İsâ’ya imân getürmeyince ve dahî ‘İsâ Allâh’ın kuldur ve peygamberidir dimeyince mümkün degildir ki ânın cânı çıka. Ammâ evvel vaqitte olan imânın fâidesi olmaz ve kâfirlere işi olmaz” deyü taşrih itmişlerdir.

Suâl-i şânî ki Fir‘avn’ın şihhat ve ‘adem-i şihhat-i imânî husûsıdır.

Cevâbî: Ma‘lûm olâ ki Cenâb-ı Hakık mevte muhtaazar olanlardan bir kimesneniñ rûhını kabz itmez illâ mâ-câet bihî min ‘indil’lâha mü’min olduğı halde kabz ider deyü kütüb-i mu‘teberede meşûrdur.

[6a] Zîrâ naşş ile sâbittir ki her kâfir hâl-i âhirete nâzır olduğda va‘d ve va‘dden istimâ‘ idüb müşâhede itdüğü nesneye imân getürür. Ammâ ve lâkin “yevme ye’tü ba‘zu âyâti rabbike lâ yenfe‘u nefsen imânuhâ lem tekün âmenet min kablu”⁵⁹ âyet-i kerîmesi muktezâsınca o imân imân-ı be’sdir maqbûl olmaz. İmân-ı be’s deyü ahvâl-i âhiret görinüb lâkin rûh henüz bedenden çıkmadığı vaqitda getürilân imandır. Ammâ İmâm Mâlik hazretleri ‘indinde ol vaqitda getürilân imân meşietullâhdadır. Nefyen ve işbâten bir şey’ hüküm olunmaz. Meger Fir‘avn’ın imânı gibi maqbûl olmadıgına bir delil-i ka‘i delâlet eyleye. Muhtezarın hâli vech-i meşrûh üzere olduğındandır ki mevt-i füc’ehu ve katil-i ğaflehu kerîhdur mevt-i füc’ehu deyü nefes-i dâhil insân-ı hârice hurûc idüb ve nefes-i hâric [6b] dâhile duhûl itmeden mevt vuku‘ına dirler. Pes mevt-i füc’ehu şahib-i muhtezar olmaz katil bi’l-ğafle dahî mevt-i fücâi hükmündedir muhtezar hükmüne girmez. Katil bi’l-ğafle

⁵⁸ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ “Allah, Meryem oğlu Mesîh’in kendisidir” diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesîh, “Ey İsrâilîoğulları! Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah’a kulluk edin” demişti. Bilinmeli ki ber kim Allah’a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cebennem olacaktır. Zâlimlerin yardımcıları da olmayacaktır.” (el-Mâide 5/72)

⁵⁹ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمْنَتْ مِنْ قَبْلِ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا “Daba önce inanmamış yahut inancı sayesinde bir iyilik yapmamış kimseye, rabbinden bazı işaretler geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz.” (el-En’am 158).

deyū bir kimse muḳābelesinde vāḳı ' bir şey ile meşğūl iken verā-yı zāhrinden ' unuḳını zarb ile vefāt itmeye derler. Şöyle ki, ḳaṭ'ā şū'ūrî ve ḥuzūrî olmaya bu taḳdirce mevt-i fücāî ve ḳatîl bi'l-gafle ile vefāt iden îmān ve küfründen ne ḥükm ile mutteşif ise ol ḥayāt ile mutteşif olur. Nitekim şārî' den eḥz olunmuşdur, her nefis kim ne şıfat ile ḳabz olunursa ol şıfat ile ḥaşr olunur. Nitekim āḥîr nefesinde ne şıfat ile bulunur ise ol şıfat ile maḳbūz olduğı gibi. Pes bir eḥad maḳbūz olmāz illā îmān ve küfürden ne hey'et-i rāsîḥa ile [7a] mevcūd oldıyse ol hey'et ile maḳbūz olur. Kāfirîñ ḥālet-i müşāhede-i aḥvālî āḥiretde getürdüğü îmān işe yaramaz. Gelelüm Fir'avn'ın îmānı ḥuşūşına: 'Amme-i müfessirîñ ve ḳāṭıbeten eimme-i müctehidîn şūnîñ üzerine müttefiklerdir ki Fir'avn şol vaḳıtte îmān getürdî ki ol vaḳıtte 'ayne'l-yaḳîn intikālını taḥḳîḳ itmişdi ve İmām Mālik'den mā'adā eimme-i müctehidîn ol vaḳıtte îmān getürmek şaḥîḥ ve müfid degildir deyū taḥḳîḳ ve ittifāḳ itdiler. Bināen 'aleyh Fir'avn'ın dünyā ve āḥiretde şekāvetiyle ḥükm itdiler. Ve'l-ḥāşıl Fir'avn'ın îmānı şaḥîḥ degildir deyū eimme-i müctehidîn ḥükm itmelerine sebep îmānın ānda şıḥḥati ve fāidesi olmadığı ānda intikālını teyekḳun idüb o ānda îmān getürmesidir. Ammā İmām Mālik ḥazretleri egerçe o sâ'atde [7b] îmān getürmek bir naḳlinde şaḥîḥ ve bir naḳlinde meşiyetüllāhdadır ammā bu söz muṭlaḳ degildir belki o îmān geturen kimsenin ḥaḳḳında îmānı şaḥîḥ ve maḳbūl olmadığına delālet ider bir delil olmadığı şürettedir ya'ni meşietullāhda olması veyāḥūd îmānının şaḥîḥ olması ḥilāfına delālet ider bir delil olmamaḳ şartıyladır. Pes İmām Mālik 'inde Firavn'ın îmānı maḳbūl olmayüb merdūden olması vaḳt-i be's olduğundan degildir belki maḳbūl olmayüb merdūden olduğına ḥükm, "āl āne ve ḳed 'aşayte ḳablu ve künte mine'l-müfsidîn"⁶⁰ āyet-i kerîmesinin delaletiyledir. Eger āyāt-ı kerîmātîñ 'adem-i şıḥḥāt îmānına delāleti olmaya idi İmām Mālik 'inde ān-ı mezḳürda intikālî ile îmānıñ 'adem-i şıḥḥatine ḥükm olunmāz idî. Lākin cumhūr-i 'ulemā, naşş-ı mezbūr delālet [8a] itmese idî dahî, îmānı mücerred intikālını teyekḳun itdiği sâ'atde vāḳı ' olmağın-ı 'adem-i şıḥḥatiyle ḥükm idüb āḥar delilin delāletine teyekḳuf itmezleridi. Ḥāşıl-ı kelam, İmām Mālik dahî Fir'avn'ın küfr ve şekāvetinde ve îmānının 'adem-i ḳabūlünde cumhūr-i müctehidîn ve müfessirîñ ile müttefikdir. İḥtilāfları 'adem-i ḳabūlüñ sebebindedir.

Gelelüm Muḥyiddîn bin 'Arabî ḳaddesellāhu şirrahu'l-'azîz ḥazretleriñin meslekine; egerce kendūsî erbāb-ı mükāşefedir. Lākin mevāzî 'i mütte'addidede kendinîñ taşrîḥ ve taḳrîri şöyledir ki, erbāb-ı mükāşefe dahî elbetde mezāhib-i erbe'anîñ birine ittibā'ı lazımdır. Li-zālike kendūsî mālikiyyu'l-mezheb olmağla ol dahî "Fir'avn intikālını teyekḳun itdiği anda îmān getürmesi îmānıñ

⁶⁰ أَلَّنْ وَقَدْ عَصَيْتَ قَوْلَ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ "Şimdi mi? Halbuki daha önce hep baş kaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın." (Yûnus 10/91).

şihhatine māni' [8b] degildir ve İmām Mālik gibi şihhat ve 'adem-i şihhat ile hüküm bir delile mevķūfdur" deyüb, "ancak İmām Mālikin 'adem-i kabül-i imān-ı Fir'avn'a getürdigi naşş-ı mezkūr kat'ıyyi'l-mufād naşş olduğunu men'den ğayri icmā'-i ümmetden kat'ı'n-nazarı Firavn'ın şekāvet-i uhreviyesi bābında vāride olan āyāt-ı kerīmātı mā'nā-yı āhara muhtemel olmayan nuşuşdan degildir belki cümlesi mā'nā-yı āhere ihtimāli olan zevāhirdendir" deyüb bi'l-mükāşefe o ihtimālin fezlekesini serd idüb *Fuṣṣūṣ*'unda ba'zı kelimāt-ı müste'şabeti'l-fehmi tefevvuh idüb, zāhiriyle cumhūra muhālefet şüreti göründi. Ammā o fezleke kendü 'indinde mutehakkık bir mā'nā olmayüb ve ānı mezheb ittihāz itmediginden tefevvuh itdiği kelimātın nihāyetinde "sümme innā neķūlu bade [9a] zālike ve'l-emru fihi ilellāhi" ya'ni bu bābda haķikat-i hāl Allāh'ın ma'lūmıdır deyüb haķka tefvīz ve tevekkuf şüretinde hatm-i kelām eyledi ve bundan ğaraızı erbāb-ı zāhirin Firavn'ın şekāvet-i uhreviye bābında vārid olan āyāt-ı kerīmāt kat'ıyyu'l-mufād-ı nuşuş-i kat'ı adendir mā'nā-yı āhere ihtimāli yoķdur didikleri āyāt-ı kerīmāt 'adimül-ihtimāl nuşuş değil, belki ihtimāl-i mutehakkık-āyāt-ı zevāhirdendir deyü mücerred erbāb-ı zāhir ile mubāheşedir ve illā Fir'avn'ın şihhat-ı imānını i'tikād mā'nāsına degildir. Belki edille-i şer'iyye-i kavıyyeden olan icmā'-ı ümmet delāletiyle *Fütühāt-ı Mekkiyye*'sinde, "Fir'avn ehl-i necātdan degildir belki ehl-i helākdandır ve silk-i küffardadır" ve altmış ikinci babda buyurdiki, "mücrimın dört taifedir ve nārdadır çıkamazlar evvelkisi Allāh te'ālā [9b] üzerine tekebbür idicilerdir Fir'avn gibi ve dahı kendi için dā'vā-yı rubūbiyyet iden kimseler gibi Haķ te'ālādan uluhiyyeti nefy idüb "mā'alimtu lekum min ilāhin ğayrı"⁶¹ ve "ene rabbukumu'l-a'lā"⁶² dımişdir ya'ni benden ğayri tanrı yoķdur didi ve kezālik Nemrūd ve ğayriler gibi. İkincisi müşrikler. Üçüncüsü mu'aṭṭilelerdir. Dördüncüsü münāfıklardır." Bu taķdirce şeyhin cumhūra muhālefeti yoķdur. Ol dahı Fir'avn'ın 'adem-i kabül imānını muķırr ve mu'terifdir. Pes meselede kimsenin muhālefeti olmuş olmaz. Rūhāniyyet-i şeyhden feyizyāb olmayan ba'zı şurrāhı fehmi kecrev ile murād-ı şeyhe vāşıl olmayüb şeyh hazretleri Fir'avn'ın islāmına zāhibdir deyü bir dağdağa halk arasına bıraķdılar fikr ve mülāhaza olunub 'ulemā-yı ümmet beyninde bi'l-ittifāķ Fir'avn'ın şekāvet-i uhreviyesi ve 'adem-i şihhat-ı imānı mutehakkık olub o vecihle [10a] zārūriyyāt-ı diniyyeden olmağla hilāfına zehabda haṭa-yı fāhiş vardır.⁶³

⁶¹ ما عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي "...Sizın için benden başka ilah tanımyorum." (el-Kasas 28/38)

⁶² أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى "Ben sizin en yüce rabbinizim!.." (en-Nāzi'āt 79/24)

⁶³ Bu cümleinin devamında, Süleymaniye nüshasının 201a-201b varaklarında "Faide" diye başlayıp devam eden Rāzı'n *Tefsir-i Kebir*'inden alınmış Firavn'un imanının sahih olmadığına dair delillerin sıralandığı bir ibare vardır. Bu ibare, Topkapı nüshasında risale bittikten sonra farklı bir hatla ve farklı bir kağıda yazılarak risalenin sonuna ilave edilmiştir. Kanaatimize göre bu ilave Giridi'ye ait olmayıp sonradan risaleye eklenmiştir. Süleymaniye nüshasının müstensihisi tarafından burada konu ile ilgili bölümün devamına yazılmıştır. Topkapı nüshasının müstakil bir risale olarak

Sual-i şālīs 'ilm ve kazā ve kaderin beynlerinde cihet-i fark.

Cevābı: Eş'arī ve cumhūr-i ehl-i sünnet 'indlerinde kazā, mālāyezâlde mevcūd olduğu üzere eşyāya müte'allıka olan irāde-i ezeliyye-i subhāniyyeden 'ibāretidir. Kader, o eşyāyı zevātında ve şıfatında ve ef'ālinde ve ahvālinde ve ezminesinde ya'ni vaqt-i muqadderde ve esbāb-ı 'adiyesi ic-timā'ında icādından 'ibāretidir. Şūfiyyeye göre kazā, şol feyz-i aqdesden 'ibāretidir ki a'yān-ı şābite ve isti'dādāt-ı aşliyyesi 'ilm-i ezeliye ānıñla hāşıl ola. Kader, şol feyz-i muqaddeseden 'ibāretidir ki o a'yān-ı levāzim ve levāhikayle hāricde ānıñla hāşıla ola. [10b] Şadrud-dīn Şirāzī'niñ *İsbāt-ı Bārī* nāmıyla müsemma risâlesinde ihtiyār idüb yazdığı üzere kazā, Cenāb-ı bāriniñ eşyāyı zemān-ı āti-yede mevcūde olduğu hālete muntabıka vucūh-i mu'ayyene-i maḥşūşa üzerine olmasını iktizāsından 'ibāretidir. Kader, o eşyānıñ 'alā vefki mā fi'l-kazā kevninde ya'ni hāricde vucūda gelmesinden 'ibāretidir. Muḥakkık Tūsī'ye göre kazā, cemī'-i mevcūdātıñ 'alā sebīl-ı ibda' mücteme'aten ve mücmele-ten 'ālem-i 'aqlıda bulunmasından 'ibāretidir. Kader, o mevcūdātıñ şerāiti hāşıla olduğdan sonra mufaşşaleten vāhidin ba'de vāhidin hāricde mevāddinde bulunmasından 'ibāretidir. Cumhūr ḥu-kemāya göre kazā, aḥsen-i nizām ve ekmel-i intizām olmağ için vucūd-ı ānıñ üzerine olması lāyık [11a] olanı Cenāb-ı bāriniñ bilmesinden 'ibāretidir ki 'indlerinde şol 'ināyet ile müsemmadır ki o 'ināyet min ḥayṣu cümletuha aḥsen ve ekmel-i vucūh üzere olduğu mebd-i feyzān-ı mevcūdātdır. Kader, kazāda takrīr itduğı vech üzere o mevcūdāt esbābiyle vucūd-ı 'ayniye ḥurūcdan 'ibāretidir ba'zı ḥukemāya göre kazā, Ḥaḳ te'ālānıñ 'ilm-i icmālīsinden 'ibāretidir. Kader, 'ilm-i tafşilīsinden 'ibāretidir. *Külliyāt-ı Ebi'l-Bekā'* da yazıldığı üzere kazā, qalem-i a'lāda vech-i külli üzere cemī'-i eş-yānıñ şüretleriniñ şübütundan 'ibāretidir ki ānā ḥükmen 'aql-i evvel deyu tesmiye ider. Kader 'alā vechi't-tafşil levḥ-i maḥfūzda cemī'-i mevcūdātıñ şüretleriniñ ḥuşulünden 'ibāretidir şāhibu'l-kebesātıñ tafşilāt-ı keşire ve muqaddemāt-ı vefire [11b] ile beyān idüb intāc itdigine göre Ḥaḳ subhānehu ve te'ālā ḥazretleriniñ nizām-ı vucūdta her ḥayr olanı bilmesinden cihet-i ḥayriyyet üzere o ḥayrı işlemesi ve daḥī aṣlā bir emr-i āḥeriñ sunūhuna muhtāc olmağsızın o ḥayrın şudurı ve vucūdı inbi'ās ider ve Ḥaḳ te'ālānıñ ānı vech-i ḥayr ve nisāb-ı kemāl ile bilmesi bi-lā teşevvuk ve ihtizaz, irāde ve rızā ve 'ināyet ve ihtiyārınıñ aynıdır. Pes her şey ki dāire-i ekdār-i vucūd ve āfāk-ı 'ālem-i imkānda ola. Lā-meḥālete o nizām vucūdta maḥz-ı ḥaber ve nisāb-ı kemālde mütemmimdir. Ḥaḳ te'ālānıñ 'ilmi zārūret-i burhāniyye ile ānıñ kuvveden fi'le çıkmasına tesebbüb ider. Pes bu

mükemmel bir hatla yazılmış olması bizde bu nüshanın sultana sunulan nüsha olduğu izlenimi oluşturmuştur. Süleymaniye nüshası bir mecmuanın içerisinde gelişigüzel bir hatla yazılmıştır. Dolayısıyla Topkapı nüshasından istinsah edilmiş olduğu kanaatindeyiz.

taqdırce Hâk te'âlânîñ eşyâya 'ilminiñ sebep olması ve 'inâyet-i ezeliyye-i subhâniyyesinde 'alâ sebîli'l-icmâl ve't-tehâhud ve'l-ictimâ' eşyânîñ inbi'âsı [12a] 'ayn-ı kazâdır ve 'alâ sebîli't-tafşîl ve't-tekessur ve't-tedric 'ayn-ı kaderdir. Ve öyle anlamayana ki cumhur-i muqallidîniñ didigi gibi Hâk te'âlânîñ 'ilm-i icmâlîsi 'ayn-ı kazâ ve 'ilm-i tafşîlîsi 'ayn-ı kader ola, öyle degildir. O bir kul tahmîni ve taqdîr-i zannîdir. Zîrâ 'ilmi şey'i min gayr-i hifetihî ve ihticâbin inkişâfî ve zuhûrî ve âşikâre olması hâsiyyetden i'tibârdır. Kazâ ve kader ise zâtına fâ'iliyyetiñ ta'alluķî ve vücûduna emrin cereyânî hasebiyle şey'i 'itibârdır. Pes imdi kazâ cevher-i şey'in zuhûrini ibdâ' ve hayrât-ı nizâm-ı vücûd-ı tâmmе ve kâmil olmasına 'ilmiñ ta'alluķî hasebiyle hayriyyetine ve meşietini mûcibe olan 'inâyetine 'ilm-i sâbiķîñ kendi huşûşına muterrattibe ve muteeddiye olan esbâbîñ tâ'diyesi hasebiyle zât ve huşûşiyeti i'tibâriyle şey'i icâd ve ifâzedir ya'ni bi'l-fi'l vücûda getür [12b] mesîdir. Pes kader tafşîl, kazâ icmâl oldu. Ve'l-hâşıl bunda iki i'tibâr bulundu. 'İlm ve 'inâyetden mutefeccir olan vücûb-i fâ'iliyyet ve irâde ve meşietden munbe'is olan emr-i icâdî Bârî te'âlânîñ her şeye 'ilm-i huşûrîsi kable'l-vücûd ve ba'de'l-vücûd nesak-ı vâhid üzeredir. Pes 'aql-ı şarîh Hâk te'âlânîñ kable hudûşî'l-eşyâi fi'd-dehri ve ba'dehu ezelen ve ebeden her şeyi muhîf olan 'ilmine icmâl ve tafşîl nisbetini tecvîz ve tesahhuh eylemez, belki icmâl ve tafşîl eşyâ-yı ma'lûmesine istinâd ile olunur o eşyâ-yı ma'lûme zevâtına nazaran gâh mücmele ve gâh mufaşşale bilinur. Hâk subhânehu ve te'âlânîñ 'ilm-i tâmmî o eşyâ-yı ma'lûmenin vücûd-ı icmâliyesinde ve vücûdât-ı tafşîliyesinde icmâl ve tafşîlden bir şey ile mevşûf olmaz. Meger 'ilm itlâķ olunub ma'lûm irâde oluna. [13a] Tezâ'if-i itlâķâtda bu cârîdir.

Ve'l-hamdü lillâhî'l-lezî bi ni'metihî tetimmu's-şâlihât ve 'alâ nebiyyihî me'a âlihî efzalu's-şalâti ve ekmelu't-tahîyyât. Allâhumme vefîķ sultānenâ li ahmedi'l-hayrât ve emdehi'l-hasenât hâzâ mâ teyessera li fi burhetin mine'z-zemân ve 'aleyhi't-tüklân.

Ceme'ahü el-'abdu'd-dâ'î el-Hâc Ahmed el-Girîdî el-kâzî bi Halebi's-Şehbâ sâbiķan sene [1]177.

Kaynakça

- Alpaydın, Mehmet Akif. “Hulâsatü'l-Mukarrirîn: Huzur Dersi'nde Fâtîha Tefsirinden Süzülenler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2018), 193-210.
- Arpa, Recep. “Huzur Derslerinde Kâdî Beydâvî Tefsiri mi Takip Edilirdi?”. *Osmanlıda Tefsir Dersi Gelenekleri*. Ed. Ömer Kara vd. 91-156. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kuran ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 2018.
- Atâ, Tayyazâde. *Osmanlı Saray taribi/Tarih-i Enderun*. Nşr. Mehmet Arslan. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2010.
- Beydilli, Kemal. “Mustafa III”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 9 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-iii>.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “Surre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surre>.
- Çavuşoğlu, Salih. *Osmanlı İmparatorluğunda Padişah Huzurunda Yapılan Tefsir Dersleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Çelik, Ersin. “Huzur Dersleri Mukarrirlerinden Tosyalı İsmail Zühtü Efendi'nin Tefsir Metninin İncelenmesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 301-314.
- Girîdî, Ahmed b. Hüseyin b. Mustafa. *el-Hadîsü'l-Erba'ün*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, 134, 1b-10b.
- Girîdî, Ahmed el-Meâbî b. Mehmed. *Terceme-i Ezharü'l-Akdesiye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmaları, 3629, 55b-67b.
- Girîdî, el-Hâc Ahmed b. Hüseyin. *er-Risâletü'l-Kavsîyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4427, 1a-37b.
- Girîdî, el-Hâc Ahmed b. Hüseyin. *Nasîhat-i Âdâb-i Düstûri'l-Amel*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şerîyye, 610, 22b-32b.
- Girîdî, el-Hâc Ahmed b. Hüseyin. *Risâle fî İlmi'l-Kelam*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi, 212, 1b-32b.
- Girîdî, el-Hâc Ahmed b. Hüseyin. *Tasavvufü'l-Arabi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Kazım, 17, 1a-62a.

- Girîdî, el-Hâc Ahmed Efendi. *er-Risâletü'l-Vâfiye fi'z-Ziyâreti'l-Âliye*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye, 442, 13b-36b.
- Girîdî, el-Hâc Ahmed Efendi. *Huzur Dersi Risâlesi*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, Türkçe Yazmaları Emanet Hazinesi, 888, 1a-13a.
- İpşirli, Mehmet. “Dürrîzâde Mustafa Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/durricane-mustafa-efendi>.
- İpşirli, Mehmet. “Galata Sarayı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/galata-sarayi>.
- İpşirli, Mehmet. “Huzur Dersleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/441-444. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kara, Ömer. “İslâm Geleneğinde Ümerâ Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”. *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları 2*. 299-369. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2013.
- Kara, Ömer. “Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011), 519-539.
- Kartal, Alparslan. “Huzur Derslerine Katılan Karşı Âlimler”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 224-243.
- Kütükoğlu, Bekir. “Ahmed Resmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-resmi>.
- Mardin, Ebül'ulâ. *Huzur Dersleri*. 3 Cilt. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951 (2 ve 3. Ciltler 1966'da aynı matbaada basılmıştır).
- Özcan, Abdülkadir. “Mahmud I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-i--osmanli>.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 4. Baskı, 1993.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkiire-i Meşâbir-i Osmaniyye (I-IV/u)*. Haz. Aktan Ali-Yuvalı Abdülkadir-Keskin Mustafa. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1995.
- Temizer, Aydın. “Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri I”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (2013), 65-92.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk. *es-Sünen*. Thk. Hâlid Abdülğani Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1437/2016.

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin ilmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1965.

Ünver, Mustafa. "Sarayda Abdülhamid Han Huzurunda Bir Tefsir Dersi ve Neşri". *Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması: İstanbul Tecrübesi* (2010), 333-353.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Be's". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bes>.

Yıldırım, Arif. "Kesirlerle Bilmeceli Tarih Usûlü ve Çözümü". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2016), 75-95.